

การดำรงอยู่ของทุนทางสังคมในชุมชนลุ่มน้ำมูลตอนล่าง:กรณีศึกษาตำบลโพธิ์ศรี อำเภอพิบูลมังสาหารจังหวัดอุบลราชธานี*

The Existence of Social Capital in Community Lower Moon River Basin: A case study of Pho si Sub-district Phibun mangsahan District Ubon Ratchathani Province

พิชชา บัวแย้ม (Pitcha Buayaem)^{**}

ประสงค์ ตันพิชัย (Pasong Tanphichai)^{**}

สันติ ศรีสวนแตง (Sunti Srisuantang)^{***}

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการดำรงอยู่ของทุนทางสังคมมิติทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติ สถาบันสังคม วัฒนธรรมประเพณี กลุ่ม/ภาคีเครือข่าย ภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้ระบบนิเวศ เกษตร ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพเก็บรวบรวมข้อมูลจากกำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน 14 คน ปราชญ์ชาวบ้าน/หมอดินอาสา พัฒนาชุมชน 14 คน ร่างทรงผีป่วน (ข้าวเจ้า) 9 คน ตัวแทนสถาบันศาสนา 8 รูป ตัวแทนสถาบันการศึกษา 9 คน ตัวแทนสถาบันการเมืองการปกครอง 4 คน ตัวแทนสถาบันครอบครัว 10 คน รวมทั้งสิ้น 67 คน โดยการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม ใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง เพื่อค้นพบข้อมูลเชิงลึก จากนั้นวิเคราะห์ข้อมูลอย่างจัดเรียงเป็นระบบร่วมกับการนำเสนอเชิงพรรณนาประกอบแผนที่ แผนภูมิ และรูปภาพ

ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนโพธิ์ศรีมีทุนทางสังคม 6 มิติ ประกอบด้วย มิติทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติ สถาบันสังคม วัฒนธรรมประเพณี กลุ่ม/ภาคีเครือข่าย และภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งล้วนแล้วมีความสัมพันธ์ลักษณะพึ่งพาอาศัยกันและกัน กล่าวคือ มนุษย์ใช้ประโยชน์ป่าช้าสาธารณะเพื่อทำพิธีฝังศพ เผาศพ ผู้คนในชุมชนมาตั้งแต่อดีตกระทั่งปัจจุบันและยังคงมีความเชื่อ หวาดกลัวภูตผีวิญญาณที่อยู่ในป่าจึงไม่มีใครกล้า บุกรุกทำลาย ประกอบกับมีพิธีกรรมเช่นไหว้ศาลผีวิญญาณปู่ตาที่สถิตในป่าช้าสาธารณะด้วยยึดโยงกับบรรทัดฐานให้ชุมชนปฏิบัติอย่างสืบเนื่อง หากเป็นป่าสาธารณะชุมชนมนุษย์มีความสัมพันธ์ลักษณะพึ่งพิงเพื่อจัดหา

* โครงการดุสิตบัณฑิต สาขาการพัฒนทรัพยากรมนุษย์และชุมชน คณะศึกษาศาสตร์และพัฒนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน นครปฐม

The Ph.D. Program in Human and Community Resource Development, Faculty of Education and Development Sciences, Kasetsart University, Kampaeng Saen Campus, Nakhon Pathom 73140, Thailand.

** ภาควิชาการพัฒนทรัพยากรมนุษย์และชุมชน คณะศึกษาศาสตร์และพัฒนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน นครปฐม 73140

Department of Human and Community , Faculty of Education and Development Sciences, Kasetsart University, Kampaeng Saen Campus, Nakhon Pathom 73140, Thailand.

*** Advisor and Co-Advisor

วัตถุดิบมาสร้างปัจจัยสี่ภายใต้ผู้นำวางกฎห้ามตัดต้นไม้ไว้ควบคุม ซึ่งทุกคนรู้สึกยินดีพร้อมปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เพราะด้วยวัฒนธรรมชาวอีสานให้ความเคารพในตัวตนของผู้นามาก ทั้งถูกปลูกฝังว่าต้องทำประโยชน์ต่อส่วนรวม นอกจากนี้มนุษย์ยังมีความสัมพันธ์แหล่งดินลักษณะพึ่งพากันโดยใช้เป็นพื้นที่ทำเกษตรกรรม ตลอดจนได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาช่วยปรับปรุงสภาพแหล่งดินส่งผลให้มีคุณภาพดีจนสร้างผลผลิตอุดมสมบูรณ์ ส่วนแหล่งน้ำเน้นฝึกพลังเป็นกระบวนการกลุ่มระดับเด็ก/เยาวชน กลุ่มระดับชุมชนผ่านกิจกรรมภาคีเครือข่าย โดยนำความเป็นวัฒนธรรม ศาสนาเดียวกันของชุมชนมาถักทอเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวเพื่อกระตุ้นให้เกิดแรงจูงใจมีส่วนร่วมดูแลแหล่งน้ำอย่างมีจิตสำนึกสาธารณะชุมชนแท้จริง

ทุนทางสังคมที่สามารถดำรงอยู่อย่างเข้มแข็ง มีความยั่งยืนต้องอาศัยศักยภาพของมนุษย์ที่มีกลไกทั้งเป็นผู้สร้าง ผู้รักษา ผู้ขับเคลื่อนให้เกิดความสัมพันธ์ขึ้นตามกิจกรรมเชิงบูรณาการ ซึ่งพิจารณาแล้วว่ามีเหมาะสมกับบริบทชุมชนและในขณะเดียวกันก็ไม่สร้างความขัดแย้งกับวัฒนธรรมชุมชนที่ยึดถือปฏิบัติกันมาด้วย ดังเช่นชุมชนโพธิ์ศรีที่มีผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการ ผู้นำชุมชนแบบไม่เป็นทางการ สถาบันสังคมร่วมกันรักษาทุนทางสังคมให้ดำรงอยู่โดยนำเครื่องมือวัฒนธรรมประเพณี เครื่องมือภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาระบบนิเวศเกษตรจนกระทั่งเกิดคุณภาพเต็มทีเพราะมนุษย์สามารถนำมาใช้เกื้อหนุนวิถีการดำเนินชีวิตของตนเอง ครอบครัว ชุมชนให้ก้าวสู่แนวทางพึ่งพาตนเองได้อย่างมีความสุข

คำสำคัญ: ทุนทางสังคม กลุ่มน้ำมูลตอนล่าง ระบบนิเวศเกษตร

Abstract

The purposes of this research was to study the existence of social capital in terms of human resources, natural resources, social institute, culture and tradition, group/networks and local wisdom in agricultural ecosystem. The research used qualitative research methods through interview, focus group discussion, sub-district civil society forum to collect information from 14 sub-district chiefs and community leaders, 14 local wisdom people from community soil development, 9 local wisdom people from community rice development (Khao Jum), 8 representatives from religion institution, 9 representatives from educational institution, 3 representatives from political institution and 10 representative family and in total of 67 people. A semi- structured interview to collect in-depth information then analyzed through systematic content analysis along with a descriptive presentation by maps, charts and images.

According to the research results presented that Pho si community had 6 aspects of social capital which were human resources, natural resources, social institution, culture and tradition, group/networks and local wisdom aspects. Those aspects had dependable relationship which could describe that human had used public funeral wood for funeral ceremony from the past until present but they have been still believing and terrifying in ghost

or spirit which they had believed that existed in the wood. As the results human had fearful to invade or destroy those public wood including they have arranged ceremony to respect those spiritual. That believing was acted as a norm for community to follow and carry out. However, community public wood and human had dependable relationship in term of supplying of resources for 4 human elements and moreover all community people had willingness to act under the rule of deforestation prohibit from community leader according to the Isan culture, the respect of community leader and being a useful for society were play as an important issue. Human also had dependable relationship to the earth through agriculture including used local wisdom to improve soil to be abundant for production. As for water resources, they use the process of youth and children group, community group and the networking through culture and religions to raise practical and realistic on awareness of water protection.

Social capital that had well-built existed and sustainable was required human to be as a significant mechanism of creator and maintenance including driven the relationship in term of integration which appropriate to community context and also not create any community culture conflicts as the model of Pho si community which had formal and non-formal community leader and social institution to protect and conserve of social capital to be exiting through applying of a traditional and cultural including local wisdom tools for developing Agricultural ecosystem because it will lead human-being to be happy and reliance in term of its-self, family and community.

Keywords: Social capital Lower moon river basin Agricultural ecosystem

บทนำ

การใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-7 นำมาพัฒนาประเทศไทยด้วยความหวังในอนาคตให้ประชาชนฐานะมั่นคง คุณภาพชีวิตดี มีความสุข จึงเน้นเฉพาะยุทธศาสตร์พัฒนาเศรษฐกิจทุนนิยมด้านเจริญเติบโตเศรษฐกิจควบคู่ความทันสมัยมาใช้ต่อเนื่องมากกว่า 50 ปี แต่กลับปรากฏผลผลิตมวลรวมความสุขประชาชนลดลงขณะผลผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศเพิ่มจากกำไรการผลิต ส่งออกสินค้าเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมขายทั่วโลก ฉะนั้นสรุปได้ว่ายุทธศาสตร์พัฒนาประเทศส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ปัญหาสังคมมากมาย ตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคลที่มีจิตใจเห็นแก่ตัว ระดับชุมชนขาดความเอื้ออาทรต่อกัน ระดับประเทศใช้ความรุนแรงแก้ไขความขัดแย้ง (สุวรรณี คำมันและคณะ, 2551) สถาบันสังคมพื้นฐาน ได้แก่ สัมพันธภาพครอบครัวทางเหิน เลื่อมศรัทธาหลักศาสนา การศึกษาให้ความสำเร็จจากปริญญาบัตรมากกว่าหล่อหลอมจิตใจมนุษย์เป็นคนดี มีทัศนคติเชิงลบต่อวัฒนธรรมไทย ขาดการถ่ายทอดภูมิปัญญาให้คนรุ่นหลังเรียนรู้ ปรับใช้ในชีวิตส่วนภาคธุรกิจเอกชนขนาดใหญ่ สร้างประโยชน์กลับสู่สังคมเป็นครั้งคราว ขนาดกลาง ขนาดเล็กไม่เคลื่อนไหว

การลงทุนไปชนบทเพื่อป้องกันอพยพย้ายถิ่น สื่อสารมวลชนเผยแพร่ข่าวสารตามกระแสนิยมโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบร้ายแรงต่อสังคม และมีปัญหาขาดแคลนแหล่งน้ำ ป่าไม้ลดลงเพราะมนุษย์ทำลายโดยไม่ปลูกทดแทน แหล่งดินมีความเสื่อมโทรม เนื่องจากมนุษย์ใช้สารเคมีเร่งผลผลิตมากเกินไป

แต่ละสถานการณ์ส่งผลทางลบต่อมนุษย์ สังคม ประเทศ ทำให้ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศด้านเศรษฐกิจถูกนำกลับมาทบทวนถึงสถานการณ์ปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นจึงได้บทสรุปว่า ประเทศพัฒนาได้อย่างเข้มแข็งควรให้ความสำคัญกับมนุษย์ผู้อยู่อาศัยในชุมชน ซึ่งล้วนเป็นผู้ที่มีความสามารถ ศักยภาพสูงสุดต่อการพัฒนาประเทศไทย ดังนั้นเมื่อเริ่มจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 8-12 จึงให้ความสำคัญกับมนุษย์ชุมชนเพื่อมุ่งสร้างผลผลิตมวลรวมความสุขเพิ่มขึ้นให้มีมากกว่าผลผลิตผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศด้านเศรษฐกิจ โดยได้นำเครื่องมือ “ทุนทางสังคม” มาใช้ในการพัฒนาคน ชุมชน ซึ่งเรียกว่าเป็นวิธีการหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่ทำให้คนเข้มแข็ง ชุมชนเกิดความยั่งยืนแท้จริง และเนื่องจากยังไม่มีผู้ใดศึกษาเรื่องทุนทางสังคมมาก่อน งานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงต้องการดำรงอยู่ของทุนทางสังคมในระบบนิเวศเกษตรพื้นที่ลุ่มน้ำมูลตอนล่าง กรณีศึกษาชุมชนโพธิ์ศรี อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุบลราชธานี เพราะประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมต้องพึ่งพิงระบบนิเวศเกษตรมากที่สุดเพื่อสร้างปัจจัย 4 แก่ชีวิต ระบบนิเวศเกษตรอุดมสมบูรณ์ พบร่องรอยที่น่าสนใจของทุนทางสังคม และการให้ความสำคัญกับทุนทางสังคมผ่านแนวทาง/กิจกรรมรักษาระบบนิเวศเกษตรเพื่อพยายามให้คงอยู่ยั่งยืน ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงคาดหวังว่า ข้อค้นพบการดำรงอยู่ของทุนทางสังคมในชุมชนโพธิ์ศรีมีความสำคัญยิ่งหากนำมาใช้เป็นเครื่องมือสำหรับนำพามนุษย์ ชุมชนดำรงชีวิตให้รอดพ้นจากวิกฤติสถานการณ์ปัญหา นอกจากนี้ยังส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติทุกประเภทในชุมชนสามารถคงอยู่ยั่งยืนถึงชั่วลูกชั่วหลานสืบไป

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การกำเนิดตัวตนทุนทางสังคมมีจุดเริ่มจากคำว่า “ทุน” ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วในสังคมมนุษย์ ได้แก่ ความรู้ ความสามารถ เพื่อนำมาใช้สร้างประโยชน์แก่ชีวิตตนเอง (วรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์, 2539) สอดคล้องกับ Adam Smith (1776) ที่เปรียบทุนเหมือนเครื่องมืออำนวยความสะดวกเพื่อประกอบอาชีพ แหล่งดิน รวมถึงทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้เพื่อการเพาะปลูก และนอกจากนี้ Krishan Chawla (1990) ได้กล่าวในหนังสือชื่อ Social Cost Benefit Analysis โดยสะท้อนมุมมองเช่นเดียวกับชียอนันต์ สมุทวณิช (2543) ว่า ทุนไม่ใช่มูลค่าตัวเงินแต่รวมไปถึงองค์ความรู้ที่มุ่งค้นหาแนวทางให้มนุษย์อยู่ร่วมกับสรรพสิ่งทั้งหลายด้วยความรัก ไม่เบียดเบียน มีเมตตา เกื้อกูลมากกว่าสร้างอำนาจทำลาย ด้วยมุมมองนี้ทำให้ Lyda Judson Hanifan (1920) นำคำว่า “ทุนทางสังคม” มาใช้คนแรก พร้อมอธิบายปรากฏการณ์เชิงประจักษ์ที่ค้นพบในชีวิตประจำวันมนุษย์ว่า ทุนทางสังคมเป็นมิตรภาพ ความสามัคคี เห็นอกเห็นใจ สอดคล้องกับ Robert Putnam (1993) ที่กล่าวว่า ทุนทางสังคมทำให้ชุมชนเข้มแข็งเพราะมนุษย์ติดต่อสัมพันธ์รวมกลุ่ม มีสถาบันสังคม เครือข่ายแนวราบ ทั้งยังมีผู้นำเข้ามาช่วยแก้ไข ปัญหา ฉะนั้นสิ่งสำคัญที่มนุษย์โยงใยเกิดปฏิสัมพันธ์เหนียวแน่นต่อกันยิ่งขึ้นไม่มีเพียงความใกล้ชิดสนิทสนมหากต้องมีความเอื้ออาทรภายใต้วัฒนธรรม ประเพณี ศาสนาที่ยึดถือเป็นบรรทัดฐานเดียวกันด้วย (Scott, J. 1998) การเคลื่อนไหวของทุนทางสังคมถูกผลักดันให้โดดเด่นโดย เพราะประจักษ์ว่า ทุนทางสังคมมีพลังคุณค่าแฝงเร้น

มากมายทางจิตใจ ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยประชาชนควรตระหนักถึงสิ่งดีที่มีอยู่ในตนเอง สังคมอันส่งผลไปสู่กิจกรรมพัฒนายั่งยืนด้วยมนุษย์มีสัมพันธ์กับทุกสรรพสิ่งด้วยมีเมตตาต่อกัน

ดังนั้น ทูทางสังคมจึงเป็นสะพานยึดโยงความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกที่มีวัฒนธรรมเดียวกันภายใต้สำนึกหน้าที่ร่วมมือกันแปรเปลี่ยนเป็นค่านิยมของประโยชน์ส่วนรวม Robert Putnam (1993) สอดคล้องกับ Fukuyama (1995) กล่าวว่า ทูทางสังคมเป็นชุดค่านิยมไม่เป็นทางการ มีบรรทัดฐาน จารีตสอดคล้องศีลธรรมดีงาม ความประพฤติมนุษย โปบุลย์ วัฒนธรรม (2542) กล่าวว่า ถึงแม้ทูทางสังคมเป็นนามธรรม แต่แปรสภาพเชิงรูปธรรมผ่านพลังสามัคคีดำเนินกิจกรรมพัฒนา มีวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นพื้นฐานให้ชุมชนเกิดทิศทางการพัฒนาระบบนิเวศเกษตรยั่งยืน จึงสรุปว่า การพัฒนาระบบนิเวศเกษตร อันหมายถึง ป่าไม้ แหล่งดิน แหล่งน้ำ สามารถก้าวสู่ความยั่งยืนได้แท้จริงจำเป็นต้องนำเครื่องมือ “ทูทางสังคม 6 มิติ” มาใช้ควบคู่กิจกรรมพัฒนา เนื่องจากมีความสำคัญดังนี้

(1) มิติทรัพยากรมนุษย์ ผู้ขับเคลื่อนกิจกรรม สอดคล้องกับแนวคิดพระราชวรมูณี (2542) อธิบายว่ามนุษย์เป็นผู้มีศักยภาพเยี่ยมพลั้งความสามารถเพื่อทำกิจกรรมพัฒนาให้เกิดประสิทธิภาพ ได้แก่ ผู้นำแบบเป็นทางการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ และผู้นำไม่เป็นทางการ ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน ฯลฯ

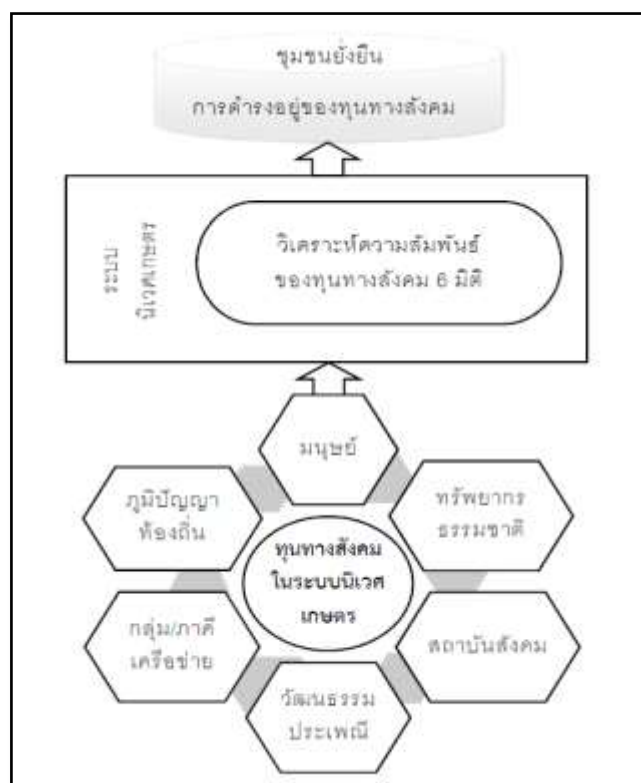
(2) มิติทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ป่าไม้ แหล่งดิน แหล่งน้ำ โดย Adam Smith (1776), Black and Hughes (2001) และอานันท์ กาญจนพันธุ์ (2544) กล่าวว่า เป็นแหล่งสร้างปัจจัยเลี้ยงชีวิตเพื่อนำมาซึ่งผลผลิตที่ตอบสนองสิ่งจำเป็นขั้นพื้นฐานให้มนุษย์ไม่ขาดสน

(3) มิติสถาบันสังคม เน้นเสริมสร้างทูทางสังคมด้านบทบาทสถาบันครอบครัวควรทำหน้าที่หล่อหลอม ปลูกฝังพฤติกรรม สถาบันศาสนา ทำหน้าที่ยึดเหนี่ยว กล่อมเกลাজิตใจมนุษย์เข้มแข็งในความดี สถาบันการเมืองการปกครอง ดูแลความเป็นระเบียบ สนับสนุนมนุษย์อยู่ในระเบียบ ส่งเสริมนโยบายเอื้อโอกาสประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนา สถาบันการศึกษา ทำหน้าที่สร้างความรู้คู่จริยธรรม

(4) มิติวัฒนธรรมประเพณี ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2541) อธิบายว่าประกอบด้วย ความเชื่อ ค่านิยม จารีต ขนบธรรมเนียมประเพณี และแบบแผนบรรทัดฐานการปฏิบัติตน

(5) มิติกลุ่ม/ภาคีเครือข่าย ให้ความสำคัญกับกระบวนการทำงานร่วมกันอย่างสามัคคี เพราะทำให้มนุษย์มีส่วนร่วมสร้างช่องทางแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูล ทรัพยากร สร้างพลังอำนาจต่อรองสิทธิความเป็นธรรม (Coleman S James, 1988, และประเวศ วะสี, 2542)

(6) มิติภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ทักษะดั้งเดิมของชุมชนสร้างผ่านการสั่งสม สืบทอดกันมาจากรบรรพบุรุษ (รัชฎาพร เกตานนท์ แนวแห่งธรรม, 2560) ทั้งอัมมาร สยามวาลา (2544) กล่าวเพิ่มเติมว่า คือประสบการณ์ปฏิบัติลองผิดลองถูกเพื่อประยุกต์ใช้ดำรงชีวิตหรือแก้ไขปัญหาเกษตรกรรม จัดการทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากนี้ยังเป็นความรู้ที่สร้างสมดุลให้มนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติอีกด้วย จากรายละเอียดแนวคิดทฤษฎี ผู้วิจัยจึงสรุปเป็นกรอบแนวคิดไว้ตามภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบการวิจัย

นิยามศัพท์

1. ทุนทางสังคม หมายถึง ปรากฏการณ์ที่มนุษย์ ชุมชน สังคมร่วมกันสร้างจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติ มนุษย์กับความเชื่อ/ค่านิยม โดยใช้การปฏิสัมพันธ์เป็นเครื่องมือโน้มน้าวมนุษย์ให้มีส่วนร่วมทำกิจกรรม พัฒนาชีวิตให้มีความสุข การวิจัยครั้งนี้วิเคราะห์ทุนทางสังคม 6 มิติ ได้แก่ ทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติ สถาบันสังคม วัฒนธรรมประเพณี กลุ่ม/ภาคีเครือข่าย และภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. การดำรงอยู่ของทุนทางสังคม หมายถึง การคงอยู่ของทุนทางสังคม 6 มิติในลักษณะที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน
3. ระบบนิเวศเกษตร หมายถึง ทรัพยากรธรรมชาติด้านป่าไม้ แหล่งดิน แหล่งน้ำ ซึ่งเป็นฐานผลิตปัจจัย 4 เพื่อสร้างคุณภาพชีวิตมนุษย์ โดยนำทุนทางสังคม 6 มิติ มาใช้เป็นเครื่องมืออนุรักษ์

คำถามวิจัย

1. บริบทกลุ่มน้ำมูลตอนล่างมีสภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมอย่างไร
2. ชุมชนโพธิ์ศรีมีทุนทางสังคมมิติทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติ สถาบันสังคม วัฒนธรรม ประเพณี กลุ่ม/ภาคีเครือข่าย และภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบนิเวศเกษตรที่มีความสัมพันธ์ต่อกันและดำรงอยู่ร่วมกันอย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทกลุ่มน้ำมูลตอนล่างด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม
2. เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์และการดำรงอยู่ของทุนทางสังคมในมิติทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติ สถาบันสังคม วัฒนธรรม ประเพณี กลุ่ม/ภาคีเครือข่าย และภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้ระบบนิเวศเกษตร

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยให้ความสำคัญกับวิธีค้นหาข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล สรุปข้อเท็จจริงด้วยตรรกะเชิงอุปนัย โดยอธิบายรายละเอียดดังนี้

พื้นที่วิจัย

งานวิจัยนี้เลือกพื้นที่ตำบลโพธิ์ศรี อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุบลราชธานี เป็นกรณีศึกษา โดยมีเกณฑ์การคัดเลือก คือ 1) ตั้งอยู่ในอาณาเขตกลุ่มน้ำมูลตอนล่าง 2) ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักทำเกษตรกรรม 3) มีทรัพยากรธรรมชาติสมบูรณ์ 4) มีร่องรอยทุนทางสังคมดำรงอยู่ในชุมชน และ 5) พบร่องรอยที่ชุมชนให้ความสำคัญกับทุนทางสังคม

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน

1. การศึกษาบริบทของกลุ่มน้ำมูลตอนล่าง ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล แบ่งเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับกลุ่มน้ำ ระดับจังหวัด ระดับชุมชน เพื่อให้ผลการวิจัยเกิดความน่าเชื่อถือ โดยวิธีการวิเคราะห์เอกสารและหลักฐานเชิงประจักษ์ เช่น รายงานประจำปี ข้อมูลทางสถิติของหน่วยงาน หลักฐานทางประวัติศาสตร์ แผนที่ภาพถ่าย สำหรับระดับชุมชน เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการ ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน 14 คน วิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดที่ค้นพบ และนำเสนอเชิงพรรณนาประกอบแผนที่ และรูปภาพ

2. การศึกษาความสัมพันธ์และการดำรงอยู่ของทุนทางสังคม ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลหลักด้วยวิธีสุ่มแบบเฉพาะเจาะจง คือ เป็นผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมทั่วไปและมีวิถีดำเนินชีวิตสัมพันธ์กับระบบนิเวศเกษตรโดยตรง ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการ ประกอบด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน 14 คน กลุ่มผู้นำชุมชนแบบไม่เป็นทางการ ประกอบด้วย ปราชญ์ชาวบ้าน หมอไดนาสาพัฒนาชุมชน 14 คน ข้าราชการ 9 คน ตัวแทนสถาบันศาสนา 8 รูป ตัวแทนสถาบันการศึกษา 9 คน ตัวแทนสถาบันการเมืองการปกครอง 3 คน

และใช้วิธีเลือกกรณีแตกต่างจากกลุ่ม คือ ตัวแทนสถาบันครอบครัว จำนวน 10 คน เป็นผู้ประพาดิตนเป็นแบบอย่างที่ดีมีความสามารถโน้มน้าวใจให้บุคคลทั่วไปเคารพเชื่อฟัง อีกทั้งยังเป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้ผู้ตามเกิดทักษะนำมาประยุกต์ใช้กับวิถีดำเนินชีวิต โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก และเสริมด้วยการสังเกตสภาพจริงในพื้นที่ และสังเกตแบบมีส่วนร่วมโดยการเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน พร้อมทั้งการจัดสนทนากลุ่มเพื่อยืนยันข้อมูลจากตัวแทนชุมชน จำนวน 10 คน วิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดที่ค้นพบ และนำเสนอเชิงพรรณนาประกอบแผนภูมิ และรูปภาพ

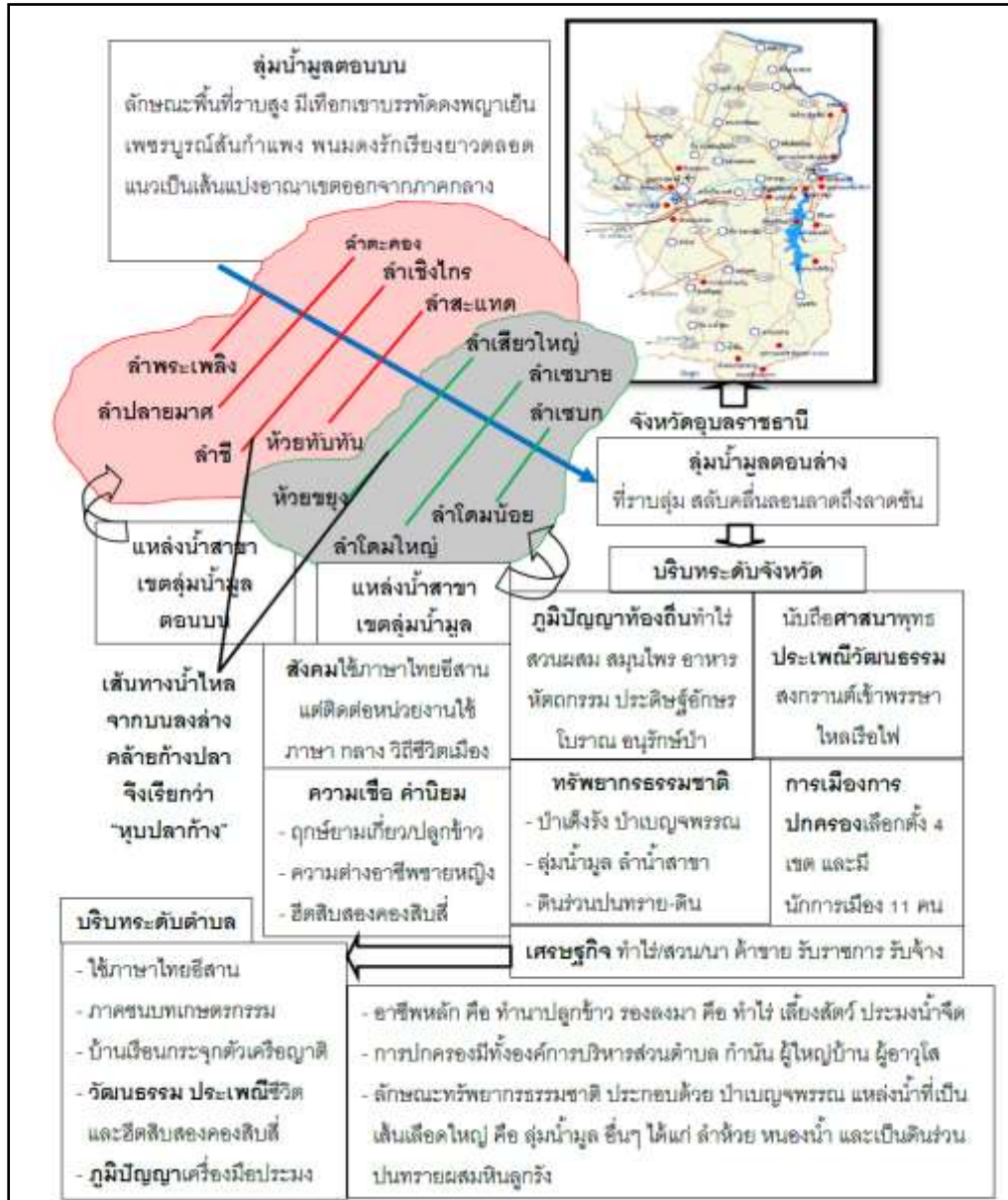
ผลการวิจัย

จากการศึกษาการดำรงอยู่ของทุนทางสังคมพื้นที่ลุ่มน้ำมูลตอนล่าง กรณีศึกษาชุมชนโพธิ์ศรี อำเภอฟากมั่งงาย จังหวัดอุบลราชธานี ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ 2 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 บริบทลุ่มน้ำมูลตอนล่าง เกิดจากลุ่มน้ำมูลตอนบนไหลลงมาสู่ลุ่มน้ำมูลตอนล่างมีสี่คราม เป็นศูนย์กลางกระจายลำน้ำ เช่น ลำน้ำห้วยขยุง เป็นต้น แล้วลงสู่ลุ่มน้ำโขงมีสี่ปุน เป็นแนวคล้ายกำแพงปลา ทำให้จังหวัดอุบลราชธานีชื่อว่า “เมืองแห่งแม่น้ำสองสี” จึงสืบชาติพันธุ์กลุ่มอินโดจีน ไทยลาวเวียงจันทร์ ลาวจำปาศักดิ์ แต่ในเมืองเป็นชาวไทยเชื้อสายจีน เวียดนาม มีการใช้ภาษาไทยอีสานสื่อสารในครอบครัว ภาษาไทยกลางติดต่อราชการ ทั้งเครื่องครัดประเพณีฮีสลีสองคองสืบสืบตามชาติพันธุ์ลาว-เขมร-เวียดนามมาเชื่อมโยงถักขยวมเพาะปลูก เช่น “การแรกนาขวัญ” (การแรกนาขวัญ) เป็นต้น ประชาชนจึงมีอาชีพทำเกษตรกรรมมากที่สุดโดยนำภูมิปัญญาประยุกต์ใช้ ทั้งมีปราชญ์เชี่ยวชาญความรู้มาก จึงชื่อ “เมืองแห่งนักปราชญ์ท้องถิ่น” การเมืองปกครองแบ่งเขตเลือกตั้ง 4 เขต นักการเมือง 11 คน ทั้งนี้จังหวัดอุบลราชธานียังมีทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์คือ ป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ ลำน้ำสาขา แหล่งดินเป็นชุดหินโคราช หินทราย หินดินดาน ดินร่วนปนทรายเหนียว ดินปนทราย ดินดาน ดินแ่่ง ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับลักษณะทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนโพธิ์ศรี เนื่องจากเป็นชุมชนแห่งเดียวเช่นกับจังหวัดอุบลราชธานีที่อยู่ในเขตลุ่มน้ำมูลตอนล่าง หากแต่มีวิถีดำเนินชีวิตแตกต่างกันกล่าวคือ

ชุมชนโพธิ์ศรีใช้ภาษาไทยอีสาน ตั้งบ้านเรือนไม้ชั้นเดียวใต้ถุนสูงกระจุกลุ่มเครือญาติ นับถือศาสนาพุทธ ศรัทธาภูตผีเทวดา เชื่อถือถักขยวมอันเป็นที่มาประเพณีชีวิตสัมพันธ์ตั้งแต่เกิดจนตาย เรียกว่า “ฮีสลีสองคองสืบสืบ” ซึ่งมีพิธีกรรมบุญคุณลานที่เลิกปฏิบัติเพราะไม่มีผู้สืบทอด แต่ยังคงประกอบอาชีพหลักทำนา อาชีพรอง คือ ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ และประมงจับสัตว์น้ำได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นทำอุปกรณ์จับสัตว์น้ำที่เชื่อมโยงแนวทางอนุรักษ์พันธุ์ปลาเพื่อรักษาระบบนิเวศแหล่งน้ำ ดังคำกล่าว “เพราะชุมชนนี้มีแหล่งน้ำหลายคักทั้งสายลุ่มน้ำมูล ห้วยจานหนองโพธิ์ พยายามให้ระบบธรรมชาติดูแลกันด้วยภูมิปัญญาชาวบ้านเฮนี่แหละ” นอกจากนี้ยังมีแหล่งดินลักษณะร่วนปนทรายหินลูกรังระบายน้ำได้ดี จึงปลูกมันสำปะหลัง ยางพารา ยูคาลิปตัส ส่วนบริเวณลุ่มน้ำมูลเป็นดินตะกอนละเอียดปานกลางระบายน้ำไม่ดี จึงปลูกพืชผักสวนครัว และริมฝั่งลุ่มน้ำมูลติดลุ่มน้ำโขงเป็นดินร่วนปนทรายผสมหินลูกรัง จึงปลูกไม้ผล ดินร่วนละเอียดผสมทรายอุดมสมบูรณ์ระดับปานกลางใช้ปลูกข้าวเป็นหลัก รองลงมาปลูกพืชไร่ พืชสวน ไม้ยืนต้น ซึ่งผสมทรายอุดมสมบูรณ์ระดับปานกลางใช้ปลูกข้าวเป็นหลัก รองลงมา

ปลูกพืชไร่ พืชสวน ไม้ยืนต้น ซึ่งทรายอุดมสมบูรณ์ระดับปานกลางใช้ปลูกข้าวเป็นหลัก รองลงมาปลูกพืชไร่ พืชสวน ไม้ยืนต้น ซึ่งรายละเอียดที่กล่าวมาทั้งหมดสรุปได้ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 บริบทภาพรวมของพื้นที่ระดับลุ่มน้ำมูลตอนล่าง
ที่มา: ประเดิมชัย วิวิรรณ, 2555

การดำเนินงานตามแผนยุทธศาสตร์ของเทศบาลตำบลบ้านนา

พันธกิจ
 แสวงหา พัฒนา ส่งเสริม พัฒนาชีวิต พัฒนาสังคม พัฒนาเศรษฐกิจ พัฒนาวัฒนธรรม พัฒนาคุณภาพของชุมชน

วิสัยทัศน์
 บ้านนาเป็นชุมชนที่พัฒนาอย่างยั่งยืน มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสุขและมีความเจริญก้าวหน้า

ทรัพยากรธรรมชาติ
 ป่าไม้ ไร่นา สวนผลไม้ แหล่งน้ำ แหล่งท่องเที่ยว แหล่งโบราณคดี แหล่งศิลปวัฒนธรรม แหล่งพลังงาน

ทรัพยากรมนุษย์
 ประชากร ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทุนทางสังคม ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางเทคโนโลยี

สถานการณ์สังคมในชุมชนไทยวิถีชีวิต

วัฒนธรรมประเพณี
 พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมทางสังคม พิธีกรรมทางเศรษฐกิจ พิธีกรรมทางวัฒนธรรม

สิ่งแวดล้อมของชุมชน
 สภาพแวดล้อมทางกายภาพ สภาพแวดล้อมทางสังคม สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม

ความเชื่อ ค่านิยม
 ความเชื่อ ค่านิยม ความศรัทธา ความกตัญญู ความซื่อสัตย์ ความสุจริต

สถาบันสังคม
 ครอบครัว ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน องค์กรภาครัฐ องค์กรภาคประชาสังคม

ภูมิปัญญาท้องถิ่น
 ความรู้ ทักษะ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาชนบท

กลุ่ม/ภาคีเครือข่าย
 กลุ่มเกษตรกร กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มคนพิการ กลุ่มคนด้อยโอกาส กลุ่มคนเปราะบาง

3.1. การดำรงอยู่อย่างมีความสัมพันธ์ลักษณะพึ่งพาอาศัยกันระหว่างกลุ่มผู้นำแบบเป็นทางการ กลุ่มผู้นำแบบไม่เป็นทางการ สถาบันศาสนา วัฒนธรรมประเพณี เพื่อนำกิจกรรมชุมชนเป็นแนวทางอนุรักษ์ป่าช้า สาธารณประโยชน์ด้วยยึดปฏิบัติวัฒนธรรมในอดีตสานต่อเป็นบรรทัดฐานโดยจัดพิธีเผาศพบรรพบุรุษว่า “ถ้าเปิด บุญอย่าเอาเข้าไปเผาผีในป่องเค้อ หันใจบ่สง” และมีค่านิยมฝังศพคนในชุมชนที่เสียชีวิตจนทำให้ชุมชนเชื่อเรื่อง วิญญาณสถิตรักษาป่าช้า ตามคำกล่าวว่า “ชาวบ้านย่านผีแต่โบราณเพราะเฮี้ยนแรง ไม้ตัดมีเหตุตายเช่นนายแก้ว บุกเข้าไปพอกกลางคืนนอนตาย” ส่วนจารีตผู้นำแบบเป็นทางการใช้วิธีสร้างสุขส่วนรวมบริเวณป่าช้าให้ชุมชนใช้ ประโยชน์แล้วช่วยกันรักษาความสะอาด พร้อมทั้งกฎหมายผู้ใดทำสกปรกนอกจากถูกชุมชนกล่าวตักเตือนจนอับอายยังห้ามใช้สุขอีกด้วย ด้านประเพณีเป็นบทบาทผู้นำแบบไม่เป็นทางการ คือ ข้าวจ้ำ เปรียบเสมือนตัวแทนผีปู่ ตาผู้คุ้มครองชุมชน มีหน้าที่เคร่งครัดจัดพิธีเช่นไหว้ศาลผีปู่ตาเดือนมกราคม พิธีเช่นไหว้พญาแถนฮี้ตที่ 6 เดือน พฤษภาคม คือ “บุญบังไฟ” ตามคำกล่าวว่า “จุดบังไฟรักษาลูกหลานอยู่ดีมีเฮง เหมือนส่งเสียงขอฝนเทวดาฮิต

โถงนา ไหว้เจ้าปู่พื้นมาชอยคุ้มครองเมืองนั้นหลา”

ภาพที่ 4 แสดงการทำพิธีเซ่นไหว้ศาลปู่ตา และเซ่นไหว้พญาแถนโดยข้าวจ้าวหรือขุนกวน

ทั้งนี้ยังมีสถาบันศาสนาโดยพระสงฆ์ทำหน้าที่นำศีลเรื่องพรากของเขี้ยวมาใช้สนับสนุนแนวทางอนุรักษ์ป่าไม้ เพราะเล็งเห็นคุณค่าว่า การนั่งภาวนาในธรรมชาติที่อากาศบริสุทธิ์ทำให้จิตใจเกิดสมาธิเข้าถึงหลักธรรมแท้จริง ตามคำกล่าวว่า “ปฏิบัติธรรมย่อมต้องการความสงบ สดชื่น พอลืมตาเห็นต้นไม้โยะมีความสุขแล้ว” ด้วยเหตุนี้เมื่อถึงงานบุญประเพณีหลังจากชุมชนตักบาตรเสร็จ พระสงฆ์จึงเชิญชวนทุกคนมานั่งสมาธิในป่าไม้เพื่อสร้างความสงบแก่จิตใจเกิดเล็งเห็นคุณค่าทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น ทั้งการมีสถาบันศาสนาตั้งอยู่ในเขตป่าไม้ทำให้ชุมชนเกรงกลัว ละอายต่อบาป ดังคำกล่าวว่า “คนไม่กล้าตัดเพราะพระเฝ้าถ้าไม่ตั้งวัดไม่เหลือป่าไม้งาม”

3.2. การดำรงอยู่อย่างมีความสัมพันธ์ลักษณะพึ่งพาอาศัยกันระหว่างป่าไม้สาธารณชุมชนกับมนุษย์ด้านนำวัตถุดิบผลิตปัจจัยสี่ใช้ดำรงชีวิต ทั้งใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมประเพณี สถาบันสังคมมาจัดกิจกรรมอนุรักษ์ป่าไม้ ซึ่งโรงเรียนเป็นแกนนำหลักขับเคลื่อนกิจกรรมเป็นกลุ่ม/ภาคีเครือข่ายผ่านวิธีปลูกจิตสำนึกให้นักเรียนค่อยเป็นค่อยไปในฐานะเป็นเจ้าของชุมชนและมีส่วนได้ส่วนเสียจากป่าไม้ โดยเริ่มทำให้อำเภอชุมชนมีป่าไม้แล้วจึงใช้เป็นห้องเรียนที่ 2 เพื่อให้เด็กนักเรียนศึกษาหาความรู้พร้อมสัมผัสสภาพพื้นที่จริง ต่อไปคุณครูมอบหมายให้เด็กนักเรียนปรึกษากันเลือกต้นไม้ที่สนใจมากที่สุด ก่อนนำชื่อต้นไม้ที่เลือกไปศึกษาข้อมูลทุกอย่างจากการสอบถามปราชญ์ชาวบ้านในชุมชน หรือครอบครัวตนเอง เพื่อเตรียมข้อมูลไปสู่ขั้นปฏิบัติการในโครงการเศรษฐกิจพอเพียงทำปุ๋ยหมักชีวภาพ เด็กนักเรียนเป็นผู้เชิญปราชญ์ชาวบ้านสาขาเกษตรกรรมเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ปลูกต้นไม้ วิธีการทำปุ๋ย/ใส่ปุ๋ยที่เหมาะสม ส่วนกิจกรรมเพิ่มเติม คือ คุณครูรณรงค์ให้ช่วยกันปลูกต้นไม้เพื่อนำเปลือกมาทำธูปไหว้พระ เพราะตระหนักดีว่า ชุมชนแห่งนี้เป็นพุทธศาสนิกชน เมื่อถึงวันสำคัญทางศาสนาสถาบันครอบครัวนิยมชักชวนบุตรหลานทำบุญไหว้พระเป็นประจำ จึงถือเป็นการลดค่าใช้จ่ายซื้อธูปและนำออกไปจำหน่ายชุมชนใกล้เคียงสร้างรายได้สมทบค่าอาหารกลางวันแก่เด็กนักเรียน

ด้านสถาบันการเมืองการปกครองนำแผนพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบล 5 ปี และกติกาผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการมาช่วยอนุรักษ์ป่าไม้ จึงทำให้เกิดความสัมพันธ์และการดำรงอยู่ขึ้นอย่างแตกต่างกัน ได้แก่ลักษณะพึ่งพาอาศัยกัน โดยผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการพยายามพัฒนาป่าไม้เป็นแหล่งอาหารอุดมสมบูรณ์เช่นอดีตโดยคำพูดว่า “ป่าไม้เมื่ออุดมสมบูรณ์เต็มที่จะอำนวยอาหารให้มนุษย์ไปบริโภค หน้าฝนเห็ดเหาะ เก็บผักเห็บ

กระโดนปั่นกันกินเหมือน ซุปเปอร์มาเก็ตชุมชน” ทั้งใช้วิธีเอาแรงชุมชนช่วยกันขุดสระน้ำกักเก็บน้ำช่วงฤดูฝนไว้รดพืชผักสวนครัว ลักษณะปฏิบัติต่อกัน คือ ผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการออกกฎเป็นลายลักษณ์อักษรห้ามนำสัตว์ทุกชนิดเข้ามาเลี้ยงเพราะเกรงว่าต้นไม้ขนาดเล็กที่กำลังเติบโตโดนทั้งคน ทั้งสัตว์เหยียบตาย ห้ามตัดต้นไม้ทุกประเภทตามกฎหมายกรมป่าไม้ ถ้าหากพบเห็นผู้ฝ่าฝืน ผู้นำสามารถจับกุมตัวมาให้เจ้าหน้าที่ตำรวจลงโทษปรับเงิน 500-1,000 บาท/ต้น ก่อนให้สาบานตนสำนึกผิดต่อหน้าผู้นำเสร็จแล้วจึงนำตัวไปขังคุก สุดท้าย คือ ลักษณะเป็นกลางต่อกัน ซึ่งปล่อยต้นไม้เกิด เจริญเติบโตตามธรรมชาติ เพราะชุมชนต้องการใช้รากต้นไม้ยึดดินริมตลิ่งลุ่มน้ำมูลไม่ให้พังทลาย ดังคำกล่าวที่ว่า “เป็นกตีกาคนละ บ่อยากให้ตัดทั้งมันยึดตลิ่ง ปลุกมาแต่อดีตควรอนุรักษ์”

ส่วนการขับเคลื่อนเชิงกลุ่ม/ภาคีเครือข่ายระหว่างสถาบันสังคมที่ต่างร่วมกันบูรณาการกิจกรรมโดยมีสถาบันการศึกษาเป็นแกนนำหลัก เพื่อผนึกพลังผลักดันให้เกิดการดำรงอยู่ตามความสัมพันธ์ลักษณะพึ่งพาอาศัยป่าไม้สาธารณชุมชน โดยให้ความสำคัญกับวิถีชีวิตเกลา ปลุกฝังจิตสำนึกดีสะท้อนทางพฤติกรรม ดังนั้นเมื่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเห็นควรกับวิธีดังกล่าว จึงเชิญชวนแต่ละสถาบันเข้าร่วมคิด ตัดสินใจ วางแผนจัดกิจกรรมอนุรักษ์ป่าไม้ ซึ่งเริ่มจากสถาบันการศึกษาทำหน่วยความรู้ต้นไม้ในป่าใหญ่ให้เด็กนักเรียนปฏิบัติกิจกรรมต่อเนื่อง โดยมีสถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันการเมืองการปกครองร่วมดำเนินรูปแบบกิจกรรมเชื่อมโยงกันเชิงกลุ่ม/ภาคีเครือข่ายด้วยคุณครูเริ่มนำเด็กนักเรียนศึกษาธรรมชาติในป่าตามฐานกิจกรรมความรู้ที่มีผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ปกครองเข้ามาประจำแต่ละฐานความรู้ จากนั้นทุกคนมารวมตัวกันที่สถาบันศาสนาให้พระสงฆ์นำหลักพุทธศาสนาเข้าช่วยอบรมขัดเกลาจิตใจเด็กนักเรียน รวมทั้งใช้โอกาสนี้อบรมธรรมให้ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้านเกิดมีทัศนคติดีต่อป่าไม้อย่างไม่มุ่งทำลาย

3.3. การดำรงอยู่อย่างมีความสัมพันธ์ลักษณะพึ่งพาอาศัยกันระหว่างกลุ่มผู้นำแบบเป็นทางการกับแหล่งดินเพื่อทำนาปลูกข้าวนาปี ปลูกข้าวนาแล้ง ปลูกข้าวนาข้าวเม้า ปลูกพืชผักสวนครัวด้วยน้ำวนธรรมชาติเป็นพิธีกรบาปให้บูชาตาหอ ตาแฮกนาก่อนลงทำนา เพื่อแสดงความเคารพพระแม่ธรณีที่บันดาลผลผลิตสมบูรณ์ นอกจากนี้ยังได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็นเครื่องมือดูแลแหล่งดิน พิจารณาพันธุ์ข้าวปลูกให้เหมาะกับดินชุมชน เช่น พันธุ์ข้าวเหนียวอุบล เป็นต้น แต่พบว่าการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อทำนาปลูกข้าวแต่ละประเภทแตกต่างกัน เพราะขึ้นอยู่กับสภาพบำรุงดิน กล่าวคือ ขุดความรู้ปลูกข้าวนาปีใช้ปุ๋ยคอก อาหารเสริม ปลูกข้าวนาแล้งใช้ปุ๋ยซีไก่อโรยหน้าดิน ปุ๋ยคอก ปลูกข้าวนาข้าวเม้าใช้ไถกลบตอฟางแล้วใส่ปุ๋ยคอก และปลูกพืชผักสวนครัวใช้ปุ๋ยคอกผสมขี้วัวขี้ควายซีไก่อ

นอกจากนี้ยังมีการดำรงอยู่อย่างมีความสัมพันธ์พึ่งพาอาศัยกันระหว่างกลุ่มผู้นำแบบไม่เป็นทางการ กับการปรับปรุงดินเสียจากการทำนา โดยใช้ชุดความรู้ไถกลบตอฟางแล้วหว่านปุ๋ยคอกขี้วัวขี้ควายและใส่ปุ๋ย

สะท้อนคำกล่าวแก้ว มินทะนะ ว่า “ดีจริงข้าวเมล็ดไม่ลีบเหมือนก่อน บำรุงดินไม่ให้เสีย ป้องกันดินลนึม ยิ่งขี้วัวควายผสมอีเอ็มรดทับช่วยเนาเปื่อย” แต่ถ้าดินเสียจากการปลูกพืชผักสวนครัวให้ใช้ปุ๋ยซีไก่อัดเม็ดหว่านแปลงผัก เพราะลดกรดในดินทำต้นผักแข็งแรง ดังคำกล่าว ว่า “วิธีนี้ได้ผลผลิต 95% ทั้งรสชาตินุ่ม อร่อย ดีกว่า แต่ผักไม่สวย” จากนั้นยังมีสถาบันการศึกษานำสนับสนุนให้เด็กนักเรียนเรียนรู้วิธีบำรุงรักษาดินจากกิจกรรม

เรลลี่ค้นหาคำตอบจากปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ปกครองผ่านการอำนวยความสะดวกจากสถาบันการเมืองการปกครอง เช่น งบประมาณ อุปกรณ์จัดสถานที่ เป็นต้น

3.4. การดำรงอยู่อย่างมีความสัมพันธ์ลักษณะพึ่งพาอาศัยกันระหว่างกลุ่มผู้นำชุมชนแบบเป็นทางการได้เกิดขึ้นกับแหล่งน้ำผ่านเครื่องมือวัฒนธรรมประเพณี กล่าวคือ เมื่อถึงวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันมาฆบูชา เป็นต้น ชุมชนมักเข้ามาทำบุญบาตร ฟังเทศฟังธรรมที่วัดจากพระสงฆ์ ฉะนั้นผู้นำจึงใช้โอกาสนี้จัดกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ เพื่อให้ผู้ปกครองชักชวนบุตรหลานเข้ามาช่วยกันทำความสะอาดพื้นที่บนฝั่งใกล้แหล่งน้ำ เพื่อป้องกันสิ่งปฏิกูลไหลหรือปลิวลงแหล่งน้ำจนทำให้เน่าเสีย ดังคำกล่าวที่ว่า “ทรัพยากรธรรมชาติเป็นของทุกคน ให้ร่วมมือร่วมใจรักษาความสะอาดอย่าเพิกเฉย กรณีขยะเน่าเสียลอยมาควรเอาใจใส่เพราะหากปล่อยไว้จะส่งผลเสีย เพราะพวกนี้ทำให้น้ำเน่าเนิ่นนอน” ส่วนหน้าที่ของปราชญ์ชาวบ้านด้านประมงได้ใช้ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นบรรพบุรุษมาคัดเลือกประเภทอุปกรณ์จับสัตว์น้ำโดยจักสานขึ้นด้วยตนเอง ได้แก่ ตาข่าย โพงพาง มอที่มีขนาดของรูตาข่ายกว้าง 4-12 เซนติเมตร เพื่อให้ปลาขนาดเล็กกว่าย่น้ำรอดผ่านได้ ทั้งต้องเคารพพระราชบัญญัติกรมประมงเรื่องห้ามใช้ยาเบื่อปลา ห้ามใช้ไฟฟ้าช็อตเด็ดขาด เพราะทำลายระบบนิเวศน้ำรุนแรง ส่วนการขับเคลื่อนเชิงกระบวนการกลุ่มเด็กทานตะวัน เกิดจากแรงผลักดันสถาบันการศึกษา เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกเด็กนักเรียนให้รู้คุณค่าจนเรียนรู้วิธีการดูแลทรัพยากรธรรมชาติในฐานะเจ้าของชุมชน และกลุ่มรวมใจพิทักษ์รักบ้านเกิดจัดกิจกรรมอนุรักษ์แหล่งน้ำพันธุ์ปลาโดยใช้สถาบันศาสนาเป็นเขตอภัยทานให้ชุมชนทำบุญให้อาหารปลาเพื่อเกิดทัศนคติว่า แหล่งน้ำเป็นบ้านปลาเสมือนมนุษย์มีชุมชนเป็นบ้าน ฉะนั้นหากทำให้แหล่งน้ำเน่าเสียเท่ากับเป็นบาปกรรม

สรุปและอภิปรายผล

1. กลุ่มน้ำมูลตอนล่างเกิดจากกลุ่มน้ำมูลตอนบนมีเส้นทางไหลลาดเอียงจากทิศตะวันตกลงมาทิศตะวันออกมีเส้นทางคล้ายหุบปลาก้าง และมีเพียงจังหวัดอุบลราชธานีตั้งอยู่เขตลุ่มน้ำมูลสี่กรมเชื่อมต่อกับน้ำโขง สี่ขุนเขตสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จึงเรียกว่า “เมืองแห่งแม่น้ำสองสี” มีประชากรกลุ่มชาติพันธุ์อินโดจีน ไทยลาวสายเวียงจันทร์ จำปาศักดิ์ จีน เวียดนาม ผู้คนนับถือศาสนาพุทธจึงเคร่งครัดประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่ มีภูมิปัญญาหลากหลาย จึงชื่อ “เมืองนักปราชญ์ท้องถิ่น” ปัจจุบันเป็น “เมืองผลิตบัณฑิตและนักปราชญ์” การเมืองการปกครองแบบเลือกตั้งแบ่ง 4 เขต มีนักการเมือง 11 คน ทรัพยากรธรรมชาติเป็นป่าเต็งรัง เรียก “ป่าดงนาทาม” มีลุ่มน้ำมูลสายหลัก ทรัพยากรดินเป็นชุดหินโคราช หินทราย หินดินดาน ดินร่วนปนทรายเหนียว เป็นต้น ส่วนชุมชนโพธิ์ศรีมีลักษณะตั้งบ้านเรือนกระจุกกลุ่มเครือญาติ ดำเนินชีวิตพอเพียงอิงธรรมชาติ นับถือศาสนาพุทธ ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นประกอบอาชีพเกษตรกรรม ประมงสัตว์น้ำ การเมืองการปกครองใช้รูปแบบองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ป่าไม้เป็นป่าดิบแล้ง ป่าเบญจพรรณ แหล่งน้ำ คือ ลุ่มน้ำมูล ห้วยน้ำ หนองน้ำ แหล่งดินเป็นดินร่วนปนทราย หินลูกรัง ดินตะกอน ดินร่วนปนทรายหินลูกรัง ดินร่วนละเอียดผสมทราย

2. ทูตทางสังคมที่พบในชุมชนโพธิ์ศรี มีทั้งสิ้น 6 มิติ ประกอบด้วย

2.1. มิติทรัพยากรมนุษย์ ได้แก่ ผู้นำแบบเป็นทางการ ผู้นำแบบไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความสามารถนำชุมชนไปสู่การพัฒนาบนฐานความไว้วางใจ เชื่อใจ ศรัทธา เคารพจนโน้มน้าวจิตใจให้ชุมชนร่วมทำกิจกรรมพัฒนาที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสู่ผลสำเร็จ

2.2. มิติทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งชุมชนใช้เป็นฐานการผลิตสร้างปัจจัย 4 ให้ดำรงชีวิตไม่ขัดสน ซึ่ง Adam (1776), Black and Hughes(2001) และอานันท์ กาญจนพันธุ์ (2541) กล่าวว่า เป็นพลังแห่งปัจจัยสำคัญต่อการผลิตตอบสนองสิ่งจำเป็นขั้นพื้นฐานชีวิตมนุษย์ เพื่อให้รู้สึกพึงพอใจเนื่องจากมีคุณภาพชีวิตดีมีความสุข

2.3. มิติสถาบันสังคมร่วมกันทำหน้าที่เสริมสร้างทุนทางสังคมเพื่อพัฒนาที่ยั่งยืนตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (2550-2554) โดยครอบคลุมหล่อหลอมพฤติกรรมเบื้องต้น ศาสนากล่อมเกลาคิดใจมนุษย์อยู่ในความดี การศึกษาสร้างความรู้คู่จริยธรรม การเมืองการปกครองสนับสนุนคนอยู่ในกฎ วินัย มีนโยบายเอื้อประชาชนทำกิจกรรม

2.4. มิติวัฒนธรรมประเพณี ประกอบด้วย ความเชื่อ ค่านิยม จารีตประเพณี พิธีกรรม ขนบธรรมเนียม บรรทัดฐานการปฏิบัติให้ชุมชนยึดเหนี่ยวพึ่งพิงทางจิตใจ และยึดปฏิบัติเคร่งครัดเพื่อป้องกันมิให้สูญหายไป

2.5. มิติกลุ่ม/ภาคีเครือข่าย มีการขับเคลื่อนกระบวนการกลุ่มเด็กทานตะวัน กลุ่มรวมใจพิทักษ์รักบ้านเกิด โดยจัดกิจกรรมอนุรักษ์ผ่านสถาบันศาสนา สอดคล้องกับชัยอนันต์ สมุทรวณิช (2543) กล่าวว่า เครือข่ายทำงานช่วยเหลือกันอย่างสามัคคี แบ่งปันทรัพยากร แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน

2.6. มิติภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านความรู้การทำเกษตรกรรมเพื่อดำเนินชีวิต และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการประกอบอาชีพ รวมถึงการประดิษฐ์อุปกรณ์จับสัตว์น้ำเพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์ระบบนิเวศของแหล่งน้ำ ซึ่งความรู้ยังส่งผลทำให้ระบบนิเวศเกษตรมีความยั่งยืนต่อไป

3. ความสัมพันธ์และการดำรงอยู่ของทุนทางสังคมชุมชนโพธิ์ศรี อธิบายได้ดังนี้

3.1. การดำรงอยู่ของป่าไม้เกิดขึ้นเพราะมนุษย์มีความสัมพันธ์พึ่งพาอาศัย เพื่อผลิตปัจจัย 4 บริโภคเลี้ยงชีพในครัวเรือนเป็นหลัก ทั้งนำต้นไม้ใช้สร้าง ซ่อมแซม ปรับปรุงสถานที่สาธารณะ ซึ่งจัดว่าเป็นความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิเพราะไม่มีแย่งชิงผลประโยชน์แต่อยู่ร่วมกันลักษณะเกื้อกูลเนื่องจากมนุษย์ทำเกษตรกรรมพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้นสัมพันธ์ภาพเช่นนี้จึงเป็นเสมือนกฎเกณฑ์ควบคุมพฤติกรรมมนุษย์ไม่ให้มีแนวโน้มทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้นสัมพันธ์ภาพเช่นนี้จึงเป็นเสมือนกฎเกณฑ์ควบคุมพฤติกรรมมนุษย์ไม่ให้มีแนวโน้มทำลายทรัพยากรธรรมชาติจนเสื่อมโทรม ส่วนด้านการเมืองการปกครองได้สร้างกติกาชุมชนขึ้นเป็นบรรทัดฐานให้มนุษย์สัมพันธ์กับป่าไม้เชิงอนุรักษ์มากกว่าทำลายเพราะนำศาสนา ประเพณี วัฒนธรรมในฮิลิบสองมาโยงแนวปฏิบัติรักษาป่าไม้ กล่าวได้ว่าฮิลิบสองเป็นสิ่งสร้างความแน่นแฟ้นให้ชุมชน เมื่อมีปฏิสัมพันธ์ตามทฤษฎีกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ ซึ่งผ่านการยอมรับร่วมกันว่า สัญลักษณ์นี้เมื่อกระทำสามารถเกิดประโยชน์สู่การพัฒนาชุมชน จึงนำมายึดเป็นบรรทัดฐานเดียวกัน (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2551) นอกจากนี้สถาบันสังคมต่างทำหน้าที่บูรณาการจัดกระบวนการเรียนรู้ปลูกฝังจิตสำนึก ทศนคติ ค่านิยมให้เด็กนักเรียนเข้าถึงประโยชน์คงอยู่ของป่าไม้

3.2. การดำรงอยู่ของแหล่งดินเกิดขึ้นเพราะมนุษย์มีความสัมพันธ์พึ่งพาวาอาศัยเพื่อทำเกษตรกรรม ด้วยนำภูมิปัญญาท้องถิ่นจากปราชญ์สาขาจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยประยุกต์ใช้ร่วมกับภูมิปัญญาปัจจุบัน คือ ความสามารถอนุรักษ์แหล่งดินที่เสื่อมโทรมให้คืนสภาพดีขึ้นเดิม การใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างสมดุลด้วยจัดการทรัพยากรดินผ่านกระบวนการเรียนรู้ลองผิดลองถูกโดยไม่ใช้สารเคมี แล้วจึงถอดบทเรียนก่อนนำมาปรับปรุงแหล่งดินเสียจากผลกระทบใช้สารเคมี ดังที่อุทิศ กุญอินทร์ (2536) อธิบายว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ ทักษะ ประสบการณ์แสดงสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติให้จัดการชีวิตเหมาะสม หมายถึง การมีใช้ไม่ขาดแคลน รู้ใช้อย่างประหยัด ตลอดจนพิจารณาความคุ้มค่าทางเศรษฐศาสตร์ที่ทำให้ทรัพยากรเปลี่ยนรูปหรือเสื่อมลง รวมถึงการพัฒนาคุณภาพให้กลับสภาพเดิมเพื่อให้คนรุ่นหลังมีโอกาสใช้ประโยชน์อีกด้วย

3.3. การดำรงอยู่ของแหล่งน้ำเกิดขึ้นเพราะมนุษย์มีความสัมพันธ์พึ่งพาวาอาศัยโดยนำภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาระเบียงด้านประดิษฐ์เครื่องมือจับสัตว์น้ำ แสดงถึงความสามารถผสมผสานความรู้ ทักษะ เทคโนโลยีพื้นบ้านโดยพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าเดิม และมีศักยภาพดูแลทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากนี้ยังพบว่า สถาบันการศึกษาได้สนับสนุนการเรียนรู้เชิงประจักษ์ให้เด็กนักเรียนรับรู้คุณค่าแหล่งน้ำ โดยนำเด็กนักเรียนศึกษาปัญหาการพังทลายของดินริมตลิ่งน้ำ ส่วนการพัฒนาเชิงกระบวนการกลุ่มเด็กทานตะวัน กลุ่มรวมใจพิทักษ์รักบ้านเกิดได้ขับเคลื่อนกิจกรรมอนุรักษ์แหล่งน้ำพันธุ์ปลาโดยกำหนดเขตอภัยทานในสถาบันศาสนา จากนั้นสร้างภาคีเครือข่ายระหว่างสถาบันมาร่วมกันสร้างกิจกรรมดูแลแหล่งน้ำเชิงบูรณาการบนพื้นฐานความเป็นเจ้าของชุมชนที่มีศาสนาเดียวกัน และอนาคตสามารถนำไปสู่ประชาสังคมการสร้างพลังอำนาจต่อรองสิทธิความเป็นธรรมได้แข็งแกร่งจากการที่มนุษย์ใช้เวลาเข้ามาทำกิจกรรมร่วมกัน

จากการศึกษาทุนทางสังคมของชุมชนโพธิ์ศรีพบว่ามีการดำรงอยู่ในลักษณะพึ่งพาวาอาศัยโดยมีทรัพยากรมนุษย์เป็นผู้สร้างกลไกแล้วขับเคลื่อนกิจกรรมให้เกิดความสัมพันธ์ขึ้นมา ดังเช่นกรณีตัวอย่างป่าช้าสาธารณะได้ยึดโยงวัฒนธรรมเผ่าทอพรพบุรุษในอดีตมาปฏิบัติอย่างสืบเนื่องจนกลายเป็นค่านิยมของชุมชน และเป็นความเชื่อว่ามีภูตผีวิญญาณอาศัยคอยปกป้องป่าช้าจนทำให้ชุมชนไม่กล้าเข้าไปทำลายเพราะเกรงกลัวอำนาจสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ นอกจากนี้ยังมีประเพณีเช่นไหว้ปู่ตา เช่นไหว้พญาแถนช่วยควบคุมชุมชนให้ประพฤติตนเหมาะสมต่อป่าช้า ส่วนป่าไม้สาธารณะชุมชนดำรงอยู่ร่วมกับชุมชนได้เนื่องจากเป็นแหล่งสร้างวัตถุดิบผลิตปัจจัยสี่ มีวัฒนธรรมความเคารพกฎระเบียบที่ผู้นำชุมชนกำหนดขึ้น สำหรับกรณีตัวอย่างแหล่งดิน พบว่า มนุษย์ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้เป็นเครื่องมือเพื่อสร้างให้ทุนทางสังคมดำรงอยู่ยั่งยืน โดยผ่านการเรียนรู้ลองผิดลองถูก ถอดบทเรียนนำความรู้มาปรับปรุงบำรุงแหล่งดินกระทั่งมีคุณภาพก่อผลผลิตได้เต็มที่ ในด้านกรณีตัวอย่างแหล่งน้ำเกิดจากการรวมพลังกลุ่มเด็กทานตะวัน กลุ่มรวมใจพิทักษ์รักบ้านเกิด ภาคีเครือข่ายสถาบันสังคม ซึ่งนำแนวคิดวัฒนธรรมและศาสนาเดียวกันมาเชื่อมร้อยกับกิจกรรมอนุรักษ์แหล่งน้ำแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในฐานะที่ทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน

สำหรับข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งนี้เน้นทุกหน่วยงานในจังหวัดที่เกี่ยวข้อง และภาครัฐนำแนวคิดทุนทางสังคมในชุมชนมาขับเคลื่อนผ่านข้อเสนอแนะเชิงนโยบายระดับจังหวัด ระดับประเทศ คือ ให้คุณค่าผลผลิตมวลรวมความสุขเป็นมากกว่าผลผลิตมวลรวมภายในประเทศ โดยส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นกระแสหลักพัฒนาที่ทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกับทุกสรรพสิ่งอย่างไม่เบียดเบียน โดยใช้แนวทางพัฒนา คือ

ด้านสังคม เรียนรู้การใช้ทรัพยากรคุ้มค่า ด้านเศรษฐกิจ เอื้อประโยชน์แก่ส่วนรวม ด้านสิ่งแวดล้อม ใช้ทรัพยากรธรรมชาติคงไว้หลากหลายทางชีวภาพภายใต้ความเกื้อกูล สอดคล้องกับอนุชาติ พวงสำลี (2541) กล่าวว่า การพัฒนาแท้จริงต้องปรับปรุงคุณภาพชีวิตมนุษย์ ชุมชนดีขึ้น โดยไม่เอนเอียงไปทางวัตถุนิยมอนุรักษนิยม ธรรมชาติ หากแต่ผสมกลมกลืนพร้อมบำรุงรักษา แต่ต้องไม่ลืมว่า พลังพัฒนามนุษย์เกิดได้ต้องมีสิทธิจัดสรรทรัพยากรชุมชนตนเองเอง จากนั้นควรสร้างบทบาทให้สถาบันสังคมพื้นฐาน คือ บ้าน วัด โรงเรียนเป็นแกนนำหลักช่วยปลูกฝังความประพฤติบุตรหลานอย่างต่อเนื่องตั้งแต่เด็กจนเติบโตอย่างมีวุฒิภาวะเหมาะสมเพื่อใช้ชีวิตในสังคม

สำหรับข้อเสนอแนวทางนำความรู้ทุนทางสังคมไปประยุกต์ใช้เชิงหลักการ วิธีการ แนวปฏิบัติ โดยเฉพาะมิติทรัพยากรมนุษย์มาขับเคลื่อนกิจกรรมพัฒนาชุมชนให้ประสบความสำเร็จ คือ การพัฒนาศักยภาพบุคคล ชุมชน ประเทศเป็นสำคัญยิ่งต่อวิถีดำเนินชีวิต ซึ่งสามารถนำเทคนิควิธีการให้การศึกษาถ่ายทอดให้มนุษย์ได้รับความรู้ ประสบการณ์ รวมถึงการทำงานร่วมกันเป็นกระบวนการกลุ่ม การสร้างภาคีเครือข่าย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อให้ประชาชนได้รับฟังความคิดเห็นที่แตกต่าง กระตุ้นสำนึกในความเชื่อมั่น ความไว้วางใจ ซึ่งกันและกัน มีความพร้อม ความมั่นใจในการแสดงความคิดเห็น การเสนอประสบการณ์เปิดเผยศักยภาพตนเอง เป็นพลังพัฒนาสร้างประโยชน์ต่อการดำเนินงาน ส่วนการสนับสนุนบทบาทของผู้นำแบบเป็นทางการ ผู้นำแบบไม่เป็นทางการนั้นบางส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการทำกิจกรรมพัฒนาอย่างมาก มักพบเห็นเสมอว่า ชุมชนบางแห่งมีความเจริญทั้งวัตถุ จิตใจก็เป็นเพราะส่วนหนึ่งมาจากผู้นำเข้มแข็ง เสียสละ วิสัยทัศน์กว้างไกล (อรุณรุ่ง เอื้ออารีสุขสกุล, 2559) อีกทั้งสมพันธ์ เตชะอธิก (2537) กล่าวว่า ผู้นำด้านความคิดที่ยึดหลักอริยสัจสี่มาประยุกต์ใช้ในกิจกรรมพัฒนา เพื่อให้สมาชิกรู้จักตนเอง ละเลิกอบายมุข พึงพอใจเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนา และควรร่วมมือแบบภาคีเครือข่ายระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้เกิดพลังในการจัดการกับปัญหา ทั้งสร้างความรู้สึกร่วมกันใจในความสามารถจนพึงพอใจกับการพึ่งตนเองมากกว่าพึ่งพาผู้อื่น

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณชุมชนโพธิ์ศรี อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุบลราชธานี ที่เอื้อเฟื้อโอกาสให้เข้าร่วมกิจกรรมชุมชน พุดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อนำข้อมูลทุนทางสังคมมาศึกษา วิเคราะห์ ซึ่งมีคุณค่าต่อการนำกลับมาพัฒนาชุมชนให้เกิดความยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ. (2541). *ทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนา*. กรุงเทพมหานคร:

อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

ชัยอนันต์ สมุทรวณิช. (2543). *พระราชรัฐกับการเปลี่ยนแปลง*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันนโยบายศึกษา.

ประเวศ วะสี. (2542). *ชุมชนเข้มแข็ง ทุนทางสังคมของไทย พิมพ์ครั้งที่ 3*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคมและธนาคารออมสิน.

- ประเดิมชัย วิริวรรณ. (2555). *แผนที่และที่ตั้งจังหวัดอุบลราชธานี*. 25 ธันวาคม 2555. แหล่งที่มา <https://sites.google.com/site/52010310011inetg1/ngan-sng-xacary/canghwad-xublrachthani/prawati-canghwad-xubl-rach-thai-ni/phaenthi-laea-thi-tang-canghwad-xublrachthani>.
- พระราชวรมุนี (ประยุทธ์). (2542). *การศึกษาเกี่ยวกับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม. (2542). *ในชุมชนเข้มแข็ง ทูทางสังคมของไทย พิมพ์ครั้งที่ 3*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคมและธนาคารออมสิน.
- วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์. (2539). *ทูทางสังคม*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- รัชฎาพร เกตานนท์ แนวแห่งธรรม. (2560). *แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในจังหวัดนครปฐม*. Veridian E-Journal. ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 (มกราคม-เมษายน): 999
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2551. *ทฤษฎีสังคมวิทยา: เนื้อหาและแนวทางการใช้ประโยชน์เบื้องต้น*. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. (2537). *ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำชาวบ้าน “คู่มือและทิศทางการพัฒนาผู้นำชาวบ้านเพื่อแก้ปัญหาชนบท*. กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2555). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10.2550-2554*. 9 กรกฎาคม 2555. แหล่งที่มา <http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=90>.
- สุวรรณี คำมั่นและคณะ. (2551). *สู่การเติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน: ทูทางสังคมกับการพัฒนาทุนมนุษย์*. ในการสัมมนาวิชาการประจำปี 2551 (น.9-15). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อัมมาร สยามวาลา. (2544). *ทูทางสังคมกับความยากจน*, 10 มีนาคม 2553. แหล่งที่มา www.tdri.or.th/poverty/ammar.pdf.
- อนุชาติ พวงสำลี. (2541). *การพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมไทย พิมพ์ครั้งที่ 2*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อรุณรุ่ง เอื้ออารีสุขสกุล และธีระวัฒน์ จันทิก. (2559). *ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง: เปลี่ยนความท้าทายมุ่งสู่ความสำเร็จขององค์กรอย่างยั่งยืน*. Veridian E-Journal. ปีที่ 9 ฉบับที่ 1 (มกราคม-เมษายน): 848
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2544). *ทูทางสังคมกับสิทธิชุมชนในมิติชุมชน: วิถีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิอำนาจและการจัดการทรัพยากร*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อุทิศ ภูอินทร์. (2536). *สัตว์ป่าเมืองไทย*. กรุงเทพมหานคร: คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ภาษาต่างประเทศ

Adam Smith. (1776). *An Inquiry Into the Nature Causes of The Wealth of Nation*. United Kingdom: W. Strahan and T. Cadell, London.

Black and Hughes. (2001). *Social Capital and Social Wellbeing*. Produced by the Australian Bureau of Statistics.

Coleman S.James. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*.94 (Supplement): 95-120.

Fukuyama,F. (1995). *Trust: the Social Virtues and the Creation of Prosperity*. London: Penguin.

Krishan Chawla. (1990). *Social Cost Benefit Analysis*. New Delhi Published by K.M. Rai Mittal for Publicatios.

Lyda Judson Hanifan. (1920). Cited in Woolcock,M. and Narayan. D.Social Capital: Implication for Development Theory,Research, and Policy. *World Bank Research Obserer* 15 (2): 225-249

Putnam, Robert D. (1993). The Prosperous Community-Social Capital and Public Life. *American Peocpect* (13), 35-42.

Scott,J.C. (1998). *Seeing Like a State: How certain Schemes to Improve the Human Condition have Failed*. Yale University Press,New Haven and London.